

Reviews and Annotations
Рецензии и анотации

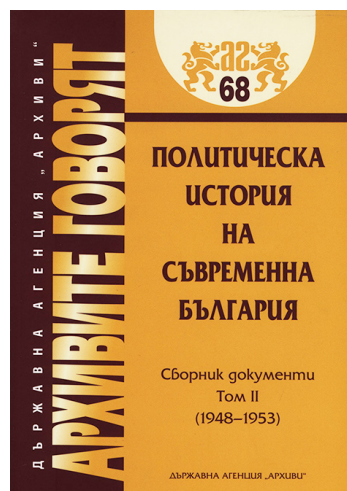
НОВ ДОКУМЕНТАЛЕН СБОРНИК ПО НАЙ-НОВА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

Съставител: проф. д.и.н. Любомир Огнянов. (2018). *Политическа история на съвременна България. Сборник документи. Том II (1948 – 1953)*. София: „Архивите говорят“, том 68. Държавна агенция „Архиви“, издател, 672 с., ISBN: 978-619-7070-15-6/978-619-7070-16-3

Йордан Мантарлиев
Държавна агенция „Архиви“

Наскоро излезе от печат вторият том на документалния сборник от поредицата „Архивите говорят“ на Държавна агенция „Архиви“, подготвен от проф. д.и.н. Любомир Огнянов. Той е посветен на един наситен със събития петгодишен период от политическата история на съвременна България (1948 – 1953 г.); период, оказал се не толкова лек и не толкова бляскав; период мрачен с прекъсване на хиляди човешки съдби и изострено социално-политико-икономическо напрежение; период, съвпадащ с утвърждаването на сталинската формула за „изграждане на развито социалистическо общество“ в Народна република България (НРБ) с всичките ѝ нюанси, в които основна роля изиграва „малкият Сталин“ – всеилният и всевластен Вълко Червенков, министър-председател на страната от началото на 1950 г., член на Политбюро (ПБ), генерален секретар на Централния комитет (ЦК) на Българската комунистическа партия (БКП), председател на Националния съвет (НС) на Отечествения фронт (ОФ).

Част от подбраните документи са от фондовете на Централния държавен архив (ЦДА) и Архива на Министерството на вътрешните работи (АМВР). Друга група документи са извадени от стенографските дневници на Шестото Велико народно събрание и Първото (дн. Двадесет и седмо) Народно събрание, от „Държавен вестник“ (преименуван през 1950 г. в „Известия на Президиума на Народното събрание“) и от периодичния печат. В третия кръг от систематизирани документи са

включени обнародвани вече документи в руски издания, като „Восточная Европа в документах российских архивов 1944 – 1953 гг.“, „Советский фактор в Восточной Европе 1944 – 1953“ и пр.

Проф. Огнянов е структурирал множеството източници хронологично и по начин, с който, от една страна, да се илюстрират разпорежданията и директивите на централните структури на държавната власт и управление, и най-вече решенията на ПБ на ЦК на БКП, пленумите на ЦК и на неговия Секретариат, които са водещи и основополагащи за държавните органи, а от друга – прилагането на практика на тези политики от страна на местните държавни и партийни (разбирай на БКП – б.а., Й.М.) комитети. Съображението е да се подчертаят всеобхватният партиен контрол и срастването на партийната с държавната власт в годините на сталинизма.

Във въвеждащата част съставителят прави кратък научен анализ на политическите събития в България през т.нар. „период на чистия сталинизъм“ (1948 – 1953). Сталинският политически модел се смята за разновидност на „диктатура на пролетариата“, чиито отличителни характеристики ще бъдат представени по-нататък в изложението при проследяването на отделните тематични зони, изложени чрез документите.

Като на филмова лента, вплетена в тъканта на повествованието, пред читателя преминават тези 265 документа от 3 януари 1948 г. до смъртта на Сталин на 5 март 1953 г. В тях е поставен акцент върху болшевиизацията на Българската работническа партия (комунисти) – БРП (к), с извоюването на монополно право върху властта, наложения всеобхватен политически контрол и с доминирането на комунистическата идеология в общественния живот. Процесите започват от есента на 1947 г. със създаването на Коминформбюро, и особено след провеждането на Петия конгрес на БРП (к) през м. декември следващата година, на който партията е преименувана на комунистическа. Чрез провеждането на постоянни, периодични консултации със Сталин по негови указания към началото на 1949 г. се слага окончателен край на многопартийната политическа система: бившите ОФ съюзници – Българската работническа социалдемократическа партия (БРСДП), Българската радикална партия (БРП) и Народният съюз „Звено“ (НС „Звено“), се саморазпускат, последва вливането на първата партия в БРП (к), а на останалите две – в Единната обществено-политическа организация – Отечествен фронт (ЕОПО – ОФ). Сателитна и присъдружна партия остава Българският земеделски народен съюз (БЗНС), чийто вътрешнополитически живот се направлява от по-големия комунистически събрат, но спечелвайки си гарантирано място в управлението на страната.

Липсата на политически плурализъм и политическа алтернатива, на свободно волеизявление, незачитането на гражданските права и свободи, утвърдената цензура, формалният парламентаризъм и развихрилата се „шпиономания“ са други белези на сталинския модел на социализма, култивирани на българска почва. В тази връзка, особено показателно сред множеството документи се открояват характеристиките за по-ранния период показни и режисирани от ПБ на ЦК на БКП съдебни

процеси срещу остатъците от опозиционните партии – земеделския водач Димитър Гичев, главния секретар на Българската работническа социалдемократическа партия (обединена) – БРСДП (о) Коста Лулчев и парламентарната ѝ група и др. Читателят съпребива безмилостните репресии, чийто тон отново е зададен от Кремъл. Те се разпростират и върху видни партийни функционери с големи заслуги за утвърждаването на БРП (к) във властта, заклеени като „вътрешнопартийна опозиция“ и „враг с партийен билет“. Пипалата на съмнението, на колебанието и на врага се привиждат отвсякъде. По този начин, от една страна, се всява страх сред по-ниските и колебливи партийни чинове, но от друга – се улесняват социалистическите обществено-политически трансформации. Значимо вътрешнополитическо събитие през 1949 г. е политически мотивираният, инсцениран и пряко дирижиран от Москва съдебен процес срещу Трайчо Костов – член на ПБ на ЦК на БКП, подпредседател на Министерския съвет (МС) и председател на правителствения Комитет по стопански и финансови въпроси. Заедно с него са осъдени още 10 висши партийни и стопански дейци. В следващите години са следствени и осъдени помощник-министри, директори на големи държавни предприятия, членове и кандидати-членове на ЦК на БКП, бивши министри, строителни и минни инженери, а дори и отговорни служители от Държавна сигурност (ДС).

Ускорената индустриализация и кооперирането на поземлената собственост, съпроводени с обтягането на значим обществен ресурс, също намират своето място в документите. Бюрокраичното и бездушно отношение към нуждите на селяните, незаконните арести, налагането на произволни глоби на нежеланите да влязат в трудовите кооперативни земеделски стопанства (ТКЗС), публичният линч, извращенията и интернираните на по-заможните средни селяни, обявени за „кулаци“, още повече съгъстват мрачните щрихи на вълко-червенковската действителност. Въпреки че в началото на 1951 г. тази политика претърпява леки корекции, като цяло, тя не се разделя с насилническият си антихуманен заряд.

С не по-малка ударна сила и репресивна мощ е провеждана и атеистичната пропаганда на режима. Българската православна църква (БПЦ) – тази многовековно изграждана институция – е потисната и обезличена. В една справка от 1948 г. (вероятно от ДС! – б.а, Й.М.) нейният духовен водач екзарх Стефан I е заклеен като „прикрит враг на ОФ власт и всичко прогресивно“, а Светият синод е наречен „реакционно гнездо, откъдето се дават гласни и негласни нареждания до духовенството в цялата страна – да се спъват правителствените мероприятия, какъвто е случаят с изграждането на ЕОФО и пр.“. Окончателното подчиняване на БПЦ е осъществено след принудителното подаване на оставка от екзарх Стефан I и оттеглянето му от длъжността „Екзарх Български и митрополит Софийски“. Обезсилени са и чуждите вероизповедания в България – протестанти и католици, заедно със създадените от тях социално-благотворителни институции. Като проводници на „чуждата пропаганда у нас“, на тях им е вменена „пакостна роля“. Изфабрикуваните обвинения в „предателство“, „шпионаж“, „незаконни валутни сделки“, „антинародна дейност“,

„връзки с чужди разузнавания“ и пр. на 15 протестантски пастори през 1949 г. и на над 40 католици през 1952 г. (четирима от последните осъдени на смърт) за дълго време дискредитират българската страна пред външния свят.

Към дотук изложеното трябва да се спомене и документалното проследяване на доизграждането на особения властов статут на силовите ведомства по съветски образец, тяхното политизиране, кадрово обезпечаване посредством широко прилагания „класово-партиен подход“ и ролята на съветските консултанти. Специални роли се отделят за Министерството на народната отбрана (МНО), МВР, и особено за ДС, приемана като „въоръжен отряд на БКП и нейния Централен комитет“. Именно на последната институция, превърнала се в „държава в държавата“, Политбюро се уповава за прокарване на насилническите си мерки: монтиране на политически процеси; преселвания и изселвания на групи „неблагонадеждно“ и инородно население от граничните околии във вътрешността на страната; въдворявания в ТВО.

Накрая, след направения обзор на документите в сборника ще добавя, че пред нас стои едно „доброкачествено“ синтезирано и необходимо четиво. Документите – огледало на историята – са ценни за студенти, изследователи, журналисти и общественици, чрез които да се изследват още „бели петна“ от недалечното ни историческо минало, а с оглед повелите за безпристрастното му изучаване да се разсеят и множество манипулации и спекулации за неизбежната реставрация на бленувания „соц“. Допълнителни достойнства на сборника са подробните обяснителни бележки под линия към повечето от публикуваните документи, както и именният показалец, улесняващ търсенето на конкретни личности.

Да пожелаем здраве на проф. Л. Огнянов и да засвидетелстваме, че сме в очакване на третия, пореден том с документи – за „десталинизацията“ в Народна република България (1953 – 1956 г.).

NEW DOCUMENTARY COLLECTION ABOUT THE MODERN BULGARIAN HISTORY

Compiled by Prof. Lubomir Ognyanov. (2018). *Political History of Modern Bulgaria. Collection of documents. Volume II* (1948 – 1953). Sofia: “Archivite govorgt”, vol. 68. Archives State Agency, Publisher, 672 pp. ISBN: 978-619-7070-15-6 / 978-619-7070-16-3

✉ **Dr. Yordan Mantarliev**

Archive State Agency

5, Moskovska St.

1000 Sofia, Bulgaria

E-mail: dancho_mantarliev@abv.bg